

TWO TYPES OF POETRY SIGNED FROM KAYGUSUZ ABDAL: “AHÎ” and “NÂŞÎ

KAYGUSUZ ABDAL'IN ŞİİRLERİNDEN YANSIYAN İKİ TİP:
“AHÎ” ve “NÂŞÎ”¹

Meriç HARMANCI²

Abstract

Kaygusuz Abdal one of the strong points of Turkish mystic literature, he has written many poetry, verse and mixed works of poetry-verse. When these works are examined, it is seen that the love affair is handled intensely. Because Kaygusuz Abdal is a love journey that faithfully leads the path of God and he also wants to tell to others this blessed way. Kaygusuz Abdal, a lover of Abdal Musa dervish lodge, has a Horasan belief which origin comes from Turkestan. He; melamet school, took its final shape in the Abdal Musa; one of the earliest examples of the abdalian form that the traveler dervish formed in Anatolia. The lover type in his works is also a love pilgrim equipped with this disposition. Kaygusuz Abdal prefers to speak to his lover type, the language of the melamet in Turkish-Islamic guild and brotherhood phase and uses the name of his lover. In our cultural history, most of the works on love are edited on two opposite types of love. Kaygusuz, in his poems, he places love / Ahî on one side of love-oriented fiction, and nâşî on the other. Nâşî is Kaygusuz's negative form of love path with melamet disposition. Nâşî is more moves with the values of the worlds of matter, so it is contributed to the journey of the love by removing it against the love. These two-pointed poles, which are met with the words of a ahî and nâşî in the works of Kaygusuz Abdal, are prepared for the rint-zahit conflict which will be widely spoken in the following centuries. In this study, the poles which are represented by the type of love / ahî and nâşî will be determined in accordance with the poems of Kaygusuz Abdal and thus attempts to draw portraits of the type of love that is idealized in the heterodox products of Turkish mystic literature and the type opposite to it.

Keywords: Kaygusuz Abdal, type, ahî, nâşî, lover, prayerful.

Özet

Türk tasavvuf edebiyatının en güçlü kalemlerinden biri olan Kaygusuz Abdal; manzum, mensur, manzum-mensur karışık çok sayıda eser vermiştir. Bu eserler incelendiğinde yoğun olarak aşk temasının ele alındığı görülür. Çünkü Kaygusuz, Hak yoluna sadakatle baş koyan bir aşk yolcusudur ve bu kutlu yolu diğer insanlara da anlatmak ister. Kaygusuz Abdal, Abdal Musa ocağında yetişen bir aşk neferi olarak kökü Türkistan'da ocağı Horasanlı bir meşrebin yol eridir. O; melamet mektebinin, gezginci dervişliğin Anadolu'da şekillendirdiği abdal formunun ilk örneklerinden biri olan Abdal Musa dergâhında son şeklini almıştır. Onun eserlerindeki âşık tipi de bu meşrep ile donanmış bir aşk yolcusudur. Kaygusuz, kendi âşık tipine, melametın fütüvvet ve uhuvvet evresinin diliyle seslenmeyi tercih eder ve ahî adını kullanır. Kültür tarihimizde aşkı konu alan eserlerin pek çoğunda aşk, iki karşıt tip üzerinden kurgulanır. Kaygusuz, şiirlerinde aşk eksenli kugunun bir tarafına âşığı/ahiyi diğer tarafına da nâşiyi konumlandırır. Nâşî, Kaygusuz'un melamet meşrepli aşk yolunun negatif formudur. Daha çok maddeler dünyasının değer yarguları ile hareket eden nâşî, âşığın karşısına çıkarılarak âşığın yolculuğuna katkı sağlanmış olur. Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde ahî ve nâşî kelimeleri ile karşılanan bu iki uçlu kutup, daha sonraki yüzyıllarda yaygın olarak dillendirilecek olan rint-zahit çatışmasının da zemini hazırlanır. Bu çalışmada Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinden hareketle âşık/ahî ve nâşî tipinin temsil ettikleri kutuplar tespit edilecek ve böylece Türk tasavvuf edebiyatının heterodoksi evresi ürünlerinde idealleştirilen âşık tipinin ve onun karşısında yer alan tipin portreleri çizilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kaygusuz Abdal, tip, ahî, nâşî, âşık, zahit.

¹ Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde RESSCONGRESS tarafından düzenlenen I. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

² Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, mericharmanci@yahoo.com

Zi-hayıf kim adun âdem iy nâşi
Âdem olmaz imiş ahî her kişi
(Gülistan, b. 979)

GİRİŞ

Anadolu'da savaşlar, isyanlar ve istilalarla dolu diriliş ve kuruluş sancılarının yaşandığı 13. yüzyıl sosyal açıdan da tanışmaların, buluşmaların ve çatışmaların yaşandığı yıllardı. Bu kuruluş evresinin en kaotik dönemi de hazin Moğol yağma ve istilasının neden olduğu siyasi ve sosyal koşullar altında geçmiştir.

"Kısa sürmesine rağmen Moğol hâkimiyeti Yakındoğu'da pek çok olumsuz iz bırakmıştır. İstila sırasında Maverâünnehir, İran, Irak ve Anadolu şehirleri büyük zarar görmüş, kaynakların rivayetlerine göre milyonlarca insan öldürülmüştür. Tarihçiler arasındaki yaygın kanaate göre İslam tarihinde Moğol istilası ile mukayese edilebilecek başka bir felaket yoktur. Moğollar İslam kültür ve medeniyetini çiğneyip tahrip etmişler ve İslam ülkelerini harabeye çevirmişlerdir. Mescidler ahır hâline getirilmiş, mushaf sayfaları hayvanların ayakları altına serilmiş, İslam kültür mirasına dair kıymetli eserler yakılmış veya nehirlere atılmıştır. İstilanın meydana getirdiği karanlık tablo toplumun psikolojisini de etkiledi; bu etki insanlarda dünyevi hayattan kaçış şeklinde tezahür etti. Moğolların zulüm ve baskılarına maruz kalan halkın mistik eğilimleri yoğunlaştı; bu durum İslam dünyasında akli ilimlerin gerilemesine yol açarken dini-tasavufi hareketlerin güçlenerek gelişmesi için uygun bir zemin hazırladı." (Özgüdenli, 2005, s.228).

Bu şartlar altında hayatta kalabilmek ve kültürel bir kimlik olarak var olabilmek üzere Anadolu'da kolektif bir ruh şekillenmektedir. Çok dinli, farklı etnik yapılarla, değişik coğrafyalardan kopup gelmiş göçebelerin hareketliliği ile Anadolu'nun o yıllardaki siyasi çalkantıları bir araya gelmiş, özellikle Horasan bölgesinden gelen din ve fikir adamları nispeten yerleşik ve daha gelenekçi bir Müslümanlaşma evresini oldukça hızlandırmıştır.³ Şeyh Ahmed Yesevi'nin içli ve dingin sesi Anadolu'da Yunus ve Mevlana'nın dilinde daha yüksek bir perdeye çıkmış, dervişler savaşıya, savaşçılar da dervişe evrilmiştir.

Bu dönemde gezginci dervişler önemli bir misyon üstlenmiş ve bu koşullar altında var olabilmek için mücadele vermişlerdir. Menkıbeli tarihin Abdal Musa muhitinden aktardığı bir mücadele örneği, Anadolu'da savaşlı yılların nispeten geride kalması sonucu nasıl bir anlatı dilinin şekillendiğini göstermektedir. Yıllarca süren yolculuklar, savaşlar ve manevi dünyadaki iç hesaplaşmalar ağır bedellere mâl olmuş, kanaat önderleri, siyasi nüfuz sahipleri, âlimler, şeyhler savaşlar ve güncel maddi ve manevi iktidarların burgacında bütün bu iki yüz yıllık evrede tuz buz olmuşlardır.

O yılların Anadolu'su, tekkeli dervişliğin ve medreseli ilmiye sınıfının henüz kurumsallaşmasını tamamlamadığı dönemi yaşamaktadır. Yerleşik hiçbir düzen yerinde duramamış, sadece topraklar değil sembol değerler ve büyük şahsiyetler bile el değiştirmiştir. Bu çok katmanlı travmatik süreç henüz yeni tanışılmış olan dine, insanın ve evrenin yaratılışına karşı var olan mitik kodların yeniden hatırlanmasını sağlamıştır. Türkmen göçbeleri Moğol istilası sonrası sosyal koşulların hazırladığı

³XIII. yüzyılda Anadolu'nun içtimaî, iktisadî, kültürel ve bilhassa dinî hayatını geniş çapta etkileyen başlıca iki büyük göç dalgası meydana gelmiştir. Bunlardan ilki, asrın başlarında Karahıtaylar'la Hârizmşahlar arasındaki mücadeleler dolayısıyla, Fergana yöresindeki nüfusun önemli bir kısmının batıya göçü ile gerçekleşti. Bunlar çoğunlukla yerleşik hayat tarzına sahip olan Türklerden oluşuyordu. "İkinci dalga ise 1220'lerden itibaren Moğol istilasının meydana geldiği tarihlerde vuku buldu. Bu göç ile Mâverâünnehir'den Arrân'a kadar olan bütün bölgelerde mevcut Türk nüfusunun büyük bir kısmı Anadolu'ya girdi ve yerleşti." Bunların çoğunluğu göçbeydi. Bu göçlerle birlikte pek çok din bilgini, mutasavvıf, çeşitli dinî ve fikrî akımların taşıyıcıları Anadolu'ya gelmiş oldu (Ocak, 1991, s.111).

göreceli güvenlik ikliminde, sığınabildikleri uç bölgelerde ve korunaklı sarp arazilerde⁴ kadim kültür ile Horasan meşrepli yeni heyecanın aşka dönüşeceği ilk terennümleri dillendirmeye çalışmışlardır.

Abdal Musa, Sarı Saltuk, Otman Baba, Hacı Bektaş, Hamza Baba gibi öncülerin kılavuzluğunda şekillenen bu ses; kökü Türkistan'da, ocağı Horasanlı bir meşrep olarak Anadolu'ya özgü yeni bir söyleyişe dönüşmekteydi. Bu meşrebi icra eden kurucu âşıkların belirgin özelliği melamet meşrepli oluşlarıdır. İsimlerinden ve eserlerinden de anlaşıldığı üzere melamet mektebinin, gezginci dervişliğin Anadolu'da şekillendiği abdal formunun ilk örneklerinden biri de Abdal Musa ocağıdır.⁵ Kaygusuz Abdal da bu ocakta son şeklini alan bir yol eri olmak üzere bu meşrepten ateşini yakmaktadır.⁶

Eserlerinde Kaygusuz'un savunduğu ve arkasında durduğu tip hangi ad ile sunulursa sunulsun bu meşrep ile donanan bir aşk yolcusu olmuştur. Bu coşku ve bu anlatım dili ilerleyen on yıllarda âşık tipinin rint, abdal, kalender, Bektaşî, ışık, torlak gibi özel isimlerle ortaya çıkacak olan farklı dönemlerde ve farklı bölgelerdeki suretlerini hazırlayacaktır. Mehmet Kaplan'ın belirttiği gibi "Her medeniyet devresi ve her sosyal tabaka, kendisini temsil eden belli tipler doğurur." Tipler vasıtasıyla toplumun benimsediği temel değerler, değişen ve devam eden unsurlar ete kemiğe bürünür (Kaplan, 1985, s.5-8). Kaygusuz, bu evrenin anlatım tarzı olmak üzere melamet in fütüvvet ve uhuvvet evresinin dilini yani daha çok "ahî" adlandırmasını tercih edecek ve kendi nefsinde ve gönlünde aşkı bu form üzerinden anlatmaya çalışacaktır.

Kendisi gibi bu meşrep üzere olanların manevi konumunu ve bakış açısını sınırlamak ve doğru tarif edebilmek için de bu tipin taşrasını, hariç çizgisini belirtmek için ötekini, gayrıyı yani yabancı bir tipi ortaya koyacaktır. "Nâşî" tipi Kaygusuz'da ve çağdaşlarında yaşayan melamet meşrepli bu aşk yolunun negatif formu olarak karşımıza çıkacak ve ele alınan manevi coşku bu karşıtlık üzerinden aktarılmaya çalışılacaktır.

"Ahî" ve "Nâşî" Tiplemesi:

Hız. Peygamber ve daha sonraki dönemde bir yaşam şekli olan zahitlik, İslamiyet'in geniş bölgelere yayılmasıyla değişen sosyal, siyasi, ekonomik durumla birlikte dinin özünden habersiz kuru, kaba ve katı bir dindarlığa bürünmüştür. Tasavvuf klasiklerinde "her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete veren, toplumdan uzaklaşarak, içe kapanma yoluyla kendini tarikat, yol inancına veren ve tarikat kapısıyla özdeşleştiren kimse" (Korkmaz, 2003, s.428) için kullanılan zahid, daha sonra "ham sofı, ham ruhlu, pişmemiş, olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz şekilci ve zâhirci kişi, ârif ve âşık olmayan kimse" (Uludağ, 1999, s.581) anlamında bir edebiyat terimi olarak kullanılmıştır. Coşkulu ve cezbeli bir tasavvufi hayatı idealleyen âşık tipinin karşısına bu şekilci ve gelenekçi zahid tipi çıkarılmıştır (Uludağ, 2010, s.83-84).

⁴ Fuad Köprülü, "Anadolu'da İslamiyet" adlı eserinde Türkmen boylarının şeriatçıların nüfuzundan en uzak bölgelere yerleştiklerini ifade eder. (Köprülü, 2005, s.63)

⁵ Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi'nde ve Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi'nde, Kaygusuz'un Abdal Musa'nın müridi olduğu detaylarıyla anlatılmaktadır (Güzel, 1999a, s.88-89, s.150-151; Güzel, 1999, s.90-100).

⁶ Kaygusuz Abdal'ın mürşidi olan Abdal Musa, Horasan kökenli bir hareket olan ve Anadolu'da daha 13. yüzyılın başında Haydarilik içine eriyen bir tarikatın mensubudur. Haydarilik'in Anadolu Kalenderiliği içindeki yeri daha özeldir. Çünkü Hacı Bektaş kültü aracılığıyla içinden Bektaşilik'i çıkarmıştır (Ocak, 2012, s.43, 63). Haydarilik, İran'da Zave şehrinde Yesevîlikle Kalenderiliğin birleşmesi sonucu doğmuş bir ekoldür (Ocak, 2012, s.38).

Kaygusuz Abdal, Menâkıbnâme'de "belden yukarısı çıplak, saçlı, sakalı, kaşlı, kirpiği "kırkık" (kazınmış) bir "Uryân derviş" olarak tanımlanır (Ocak, 1999, s.88; Güzel, 1999, s.93).

Kaygusuz, bu vadede söz söyleme kudretine sahip bir âşık ve şair olarak şiirlerinde *âşık/ahî* tipinin karşısına yukarıda tanımlanan özelliklere sahip olan *nâşî* çıkarır. *Nâşî* kelimesinin Türkçe Sözlük'te "ötürü", "sebeplere" anlamlarının yanında "Bir işin yabancı olup o işi beceremeyen.", Tarama Sözlüğü'nde "mezhep dışı kimse, zındık; yad, yabancı, ağyar; lâübalî, hoyrat, ahmak" gibi karşılıkların bulması kavramın bir tipoloji terimi olarak kullanımına da işaret etmektedir. Cebecioğlu, "naşî" kelimesinin Türkçe olduğunu belirterek "usul, adab bilmeyen, dinden mezhepten dışarı, değeri olmayan" (Cebecioğlu, 2004, s.165) anlamlarına geldiğini belirtir.

Nâşî, klasik şiirde ve tasavvuf şiirinde görülen *zahit* tipinin Kaygusuz'un dilindeki adıdır. *Âşık*, hayatı aşka âşına olmayanlara göre farklı yaşar. Onların önemsedikleri, *âşık* için önemsizdir; onların normal gördükleri, sıradan kabul ettikleri *âşık* için değerlidir. *Âşık* bu olağan ve normal görülen hayatın dışında yaşadığı için başkaları tarafından yadırganır ve kınanır. Kaygusuz, '*Âşık olana nâşî kişi gülmek 'ayıb mı / Sag ol i gönül ne fâ'ide ko ahî soldan* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 163/4) beytinde kınama eyleminin iki kutuplu eksenini tanımlar ve bu kurguyu aşkı en belirgin biçimde anlatabilmek için icra eder.

Ahî, ise ilk evre melamet düşüncesinde ortaya çıkan fütüvvet ve uhuvvet esasını işaret eden bir yol kardeşliğini temsil eder. Başka bölgelerde mensuplarına civanmert, ayyar (ayyaran), feta (fityan) gibi isimler verilen fütüvvet ülküsünün İslam'ın yayılmasına paralel olarak değişik coğrafyalarda farklı isimlerle anıldı görülmektedir (Kazıcı, 1988, s.540). Sonraları bir meslek teşkilatına dönüşen ahîlik geleneğinin baskın anlamı, kelimenin temelde var olan anlamını daraltmış, onun aşk yolundaki gerçek kardeşliği işaret eden âşıklık karşılığı kullanımını gölgelemiştir. Tarihi metinler incelendiğinde son derece billurlaşmış şekliyle bu melametli kardeşliğin, uhuvvetli fütüvvetin eş anlamlı kullanımı görülebilecektir.

Bu serâyda cümle halkun başısın / Sûretün insân velî sen nâşîsin (Saraynâme, b. 248). Bu beyit bu iki tip arasındaki farkın Kaygusuz'da görünen keskin örneklerinden biridir ve ona göre âşiklar tarafında olmak, insan olup olmamak kadar iki uç kutbu ifade eder. Bu yabancılaştırma ya da karşıtlık düşüncesi uzunca bir süreçte şekillenmiştir. Daha melametli düşünce oluşmadan, İslam'ın ilk yıllarından itibaren, sufiler ve kelamcılar yani akılcı ve şehirli medreseli bilgi karşısına duygucu ve taşralı şifahi söylem çıkarılmıştır. Yerleşik, devletli ve kudretli olan akademik bilginin avantajından uzak olan çevrelerde doğal olarak ortaya çıkan ve mitik kodlara yatkın bir neşe ya da coşkunluk hâli şiirin ve sözlü edebiyatın en geçerli anlatım aracı olmuştur.

Kültürde var olan bu çatışma ortaya pek çok eser bırakmış, pek çok derin ayrılıklara neden olmuştur. Tasavvufun başlangıcı zühd hareketi ile olsa da zamanla tasavvuf daha kapsamlı hâle gelmiş ve bu durum zahîdlerin bir kısmının tasavvufa da iyi gözle bakmamalarına, tasavvufu eleştirmelerine neden olmuştur (Uludağ, 2010, s.83). Bu hâl ve söylem tasavvuf düşüncesi içerisinde zamanla bir farklılaşmayı ortaya çıkarmış, görece kurumsallaşan ve tarikatlara dönüşme eğilimine geçen dervişliğe karşı fütüvvetli melamet bir tepki olarak kendini göstermiştir. Kınanmayı her koşulda işlevsel kılarak ve yaptıklarını gizlemek üzere korunmayı esas alan derviş tipi, kültürde kalender meşrep bir karakterin tiplleşmesini sağlamıştır.

Kaygusuz'un eserlerinde daha çok ahî adlandırması ile ve çoğunlukla âşığın gönül tercümanı olmak üzere konuşan ses, bu tipin ta kendisidir ve karşısındaki de her zaman nâşî tipidir. İki kutuplu bu eksenin sağ kutbunda "âşık", "gönül", "ahî" yer alır. Aşka âşına bu kadro "sağ olması" salık verilen aşk katında üstünler kadrosudur. Sol kutupta kültür kaynaklarımızda sufi, zahit, hoca, müftü, vaiz, müderris gibi isimlerle karşımıza çıkan ve aşka inanmayan "nâşî" yer alır. Kaygusuz, âşiklar

karşısındaki kutba aldığı nâşiyi aşk karşısında değersizleştirmek için eksenin soluna yerleştirmiş ve onun "ayıplayıcı" tavrını eleştirmiştir. Çünkü nâşi kültürde var olan aşkın uzağındaki tipin Kaygusuz'daki karşılığıdır.

Âşığın gönlünden yana olan şair, karşılıklarına aldıkları "nâşi" tipi aşk karşısındaki tavrı üzerinden değerlendirir. *Gel gel i gönül 'ışk ile hoş var ki nasıbdür / Nâşi gibi sen yirme bu 'ışkı ki 'ayıbdur* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 23/1) beytinde olduğu gibi aşkı güzel bir "nasip" olarak gören şair, aşk üzere olma hâlinde duyulması gereken hoşnutluğu ifade ederken nâşi gibi aşkı yerenlerin eylemlerini de "ayıp" olarak görür. Çünkü bu karşıtlık aşka olan inanç ve aşkın değersizleştirilmesi bağlamında ele alınmaktadır. Kültürdeki kurgu aşk karşısında saygı, hürmet ve inanç duygusu yaşayan âşıklar ile bu dünya görüşünü hafife alan ve dünyaya daha faydacı ve daha akılcı bakan bir tip karşıtlığı temelinde şekillenmektedir.

Kaygusuz'un âşık tipi, ululuk, övgü, başkasının sevgi ve saygısını kazanma gayesiyle hareket etmez; kendini her şeyden aşağı görür. Kınanmaktan, aşağılanmaktan korkmadığı gibi kendini değersiz gösterecek hâl ve tavırlara girerek kendini ötekileştirir. Şiirlerde aşkın temsilcisi olan âşık tipi ahî, ârif, rind, kalender tiplerini içine alır. Âşığın karşısındaki zâhid tipi, rakib, kafir, nâşi gibi tiplerle de temsil edilir.

Kaygusuz'un şiirlerindeki âşık/ahî tipi ile nâşi tipinin iki kutbunu şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Hakikat ve marifetin İki Kutbu:

Hakikat ve marifet, tasavvufun dört temel dairesinde kapsayıcı son iki halkayı ifade eden hakikat ve marifet makamlarıdır. Hakikat, tasavvufta "zahirin ardındaki örtülü ve gizli mânâ, dini hayatın en yüksek seviyede yaşanarak ilahi sırlara aşına olunması" anlamlarına gelir. Terim, ilk dönem sufilerince daha çok "ilahi gerçeklere ve sırlara aşına olmak, Hakk'ın tecellilerini temaşa etmek" anlamında kullanılmaktadır (Demirci, 1997, s.178-179).

Olmaya her bir nâşiyle hem-nişin / Hakk'ı dâ'im ortada göre yakîn (Gülüstan, b. 893) beyiti, yukarıda belirtildiği gibi her hâl ve koşulda Hakk'ın yanında olma hâlini tanımlar; aşkın evreleri ve âşığın manevi kazanımları ile iki tipin ayrışmasını en belirgin biçimde sınırlar ve âşığın hakikate yaklaştıkça nâşiden uzaklaştığını ifade eder.

Kaygusuz, *Bilişe Hakk'ıla nâşi olmaya / Âşinâ katında vahşi olmaya* (Gülüstan, b. 891) beyti ile âşığı tanımlarken onun olmaması gereken boyutunu da nâşi üzerinden ortaya koyar. Âşık, hakkı bilip onu tanımayan nâşi gibi olmamalıdır. Bu yönüyle nâşi, Hak yolcusunun hariç çizgisini, dış çevresini sınırlayan bir rol üstlenir. Onun negatif bölgesi, olmaması gereken kısımdır. Bir başka tabirle masiva alanı, gölge arketipidir.

"Marifet, günah perdesi, kalbi yönlendiremememe perdesi, cehâlet perdesi ve ilim perdesi ile örtülmemesi gereken bir olgudur." Vecd ve ilham yoluyla Allah'ın, onun sıfatlarının, isimlerinin ve gayb âleminin kâmil insanlara bildirilmesi hâlidir (Kara, 2013, s.97-99). *'İşk ile gönül çün bî-hicâb vuslat olaldan / 'Ârife kulam nâşi kişiden kaçır oldum* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 127/5) beytinde Kaygusuz ârif ile nâşi arasındaki sınırı tanımlamaya çalışır. Arada perdesiz bir vuslat söz konusu olunca artık marifet kapıları açılmış ve âşık, nâşi gibi maddi boyutuyla dünyada kalan ve hayatı maddeler âlemi ile algılayan insanlardan doğal olarak uzaklaşmış olur.

Kaygusuz, gönlün aşk ile aracısız ve perdesiz bir şekilde vuslata ermesi ile âriflere kulluğu yaraşır bulduğu gibi, nâşi kişiden de uzaklaşmayı uygun bulmuştur. Çünkü tasavvufta ârif " Allah'ı gerçek yönüyle bilen kişidir. İrfan makamı çileli bir hayatla kazanılır. Ârif hayır ve nimeti cemâl, şer ve musibeti celâl sıfatının tecellisi bildiğinden,

Allah'ın lütfunu da kahrını da hoş görür. Yalnızca onunla meşguldür. İyiliği yayma ve kötülüğü engelleme konusunda daima hoşgörülü davranır; müjdeler, korkutmaz; kolaylaştırır, güçleştirmez. Ölüm korkusunu yenmiştir. Bâtılı sevmekten kurtulduğu için cömert, kendisini beşerin en aşağısı gördüğü için alçak gönüllü, zihni Hak ile meşgul olduğu için kinden uzaktır." (Uludağ, 1991a, s.361-362; Uludağ, 1996, s.53).

2. Sadakatin İki Kutbu:

Sözünde durma, sözüne güvenilir olma, her zor ve çetin koşullarda doğruyu ve hakikati tercih etme, doğruların ve haklıların yanında olma şeklinde tarif edebileceğimiz sıdk kavramı tasavvuf terimi olarak da özel anlamlar kazanmış ve velayet derecesinde en yüksek mertebelerde sayılmıştır (Çağrı, 2009, s.91-92). Kaygusuz, ahlakî bir erdem ve tasavvufi bir mertebe olan bu kavramın sahibi olarak âşığı muhatap olarak görür ve bu mertebe ve bu erdemden yoksun, bu kıymeti takdir edemeyecek olanlara karşı manevi sırlar konusunda uhuvvet ehlini, âşıkları uyarır.

Sır kelimesi tasavvufta "sadece Allah'ın bildiği ya da az sayıda insan tarafından bilinen özel bilgi", "ruhun bir idrak mertebesi" (Tosun, 2009, s.115) ve "gönül ehlinin ve keşif sahiplerinden başkasının idrak edemediği huşular, tasavvufi duygular ve bilgiler" (Uludağ, 1999, s.317) olarak tanımlanır. Kaygusuz; *Sırrını söyleme sakla nâşiden / Kim diye siddik, sözünü işiden* (Mesnevi, b. 294) beytinde, aşk yoluna muhalif bir tip olarak nâşiyi muhatap alarak âşığa gönlünde meydana gelen bu lütfu gizlemesini salık verir. Bu manevi mertebeden anlamayanlar, bu hâle yabancı olan kişiler söylediklerini doğru anlamayacağı için bu mahrem durumun herkese söylenmemesi gerektiği konusunda uyarıda bulunur. Çünkü nâşiler ya da o tipe karşılık gelen bu hâle yabancı kişiler bir siddikin, bir hakikat yolcusunun söylediklerini dinlerken bu sözleri kimin söylediğini düşünmeden, o "sır"daki manevi değeri takdir edemeyeceği için zahiri ya da maddi boyutu ile değerlendirecek ve bu dünyanın değer yargılarına tabi tutacaktır.

Çünkü sır, âşık ile Allah arasında gizli kalması gereken hâllerdir. Tasavvufta sır, bir manevi idrak düzeyi, gönle bahşedilmiş bir lütuf olarak anlaşılmıştır. "Kalp marifetin, ruh muhabbetin, sır da müşahedenin mekânı" olarak değerlendirilmiştir. Bazı mutasavvıflar sırrı, kalp ile ruh arasında bir mertebe bazıları da kalp ile ruh arasında bir bölge olarak görmüş ve salikin idrak düzeyi olarak beşeri kayıtlardan kurtulup ruhtan daha derin ve daha saf, olgunlaşınca da hafi mertebesine erişeceği düşünülen manevi bir hâl olarak kabul etmiştir⁷ (Tosun, 2009, s.115).

Âşık, *Her bir nâşînin söz ile kaçan koram ışk / Bu ışk yolına saç u sakalum yolnupdur* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 38/5) beytinde olduğu gibi sözüne güvenilmemesi gereken ve sözünün kıymeti de olmayan nâşinin sözüne bakarak yolundan dönmemeli, kınamasına her zaman muhatap olmasına rağmen yoluna devam etmelidir. Bu anlamda nâşî, âşığın karşısına çıkacak negatif alanları göstermek suretiyle de âşığın yolculuğuna katkı sağlamış olur. Bu yüzden de *Âşiklara halk kâ'idedür ta'ne ururlar/Sen 'âşık isen nâşî sözünden hacil olma* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 222/4) beytinde olduğu gibi âşık katında onun sözünün bir kıymeti olmadığı için nâşinin sözü âşığı utandırmamalıdır.

3. Rıza ve Tevekkül ya da İsyân:

Ahî kişinin gönlü Hakk'ın fermanına rıza gösterirken nâşî kişi bu sırdan haberdar değildir. *Degme bir nâşîye sırrın açmaya / Ne ki Hak fermân kılursa kaçmaya*

⁷ "Amr b. Osman el-Mekki'ye göre "kalp, ruh ve sır aynı özün iç içe geçmiş halkaları gibi olup sır ruhun içinde yer alır ve ruhtan daha derin bir boyuttur. Alâüddevl-i Simnâni, sırrı ruhun içinde değil kalp ile ruh arasında bir mertebe kabul eder." (Tosun, 2009, s.115).

(Mesnevi, b. 746) beyitte bir irfan düzeyi olarak da işaret edilen "Hakk'ın her hükmüne boyun eğme" durumu rıza ve tevekkül olarak da anlam ifade etmektedir. Aşk yolcusu, başına gelecek her şeyin Hakk'ın bir tecellisi olduğunu düşünür ve kadere rıza gösterir. Çünkü iyilik ya da kötülük insan aklı ile sağlıklı bir biçimde değerlendirilemez. Hayır ve şer ancak Allah'tan gelmiştir, kul sabır ve tevekkül ile kadere rıza göstermelidir.

Âşık bu rıza, hoşnutsuzluk ve manevi derecenin farkındadır ve bu teslimiyetin karşılığı olarak Hak'tan gelecek ilahî lütufları gözlemektedir. Maddeler dünyasının değer yargıları ile hareket eden nâşinin gözündeki varlık ve yokluk da maddi boyutuyla şekillenir. Fakat fakr ya da varlıkla övünmeme ve yoksunlukla yerinmeme duygusu ahî kişinin katında bir manevi erdemdir: *Gerçi ki nâşî kişi gözinde fakîrem ben / Velî ki bu 'ışk nûrla bedr-i münîr oldum* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 124/2).

4. Ahîlik İdrak Düzeyi, Nâşîlik (kem akıl) Akılsızlıktır:

İdrak için aklın üstünlüğü ve marifet yolu arasında çok uzun bir sorgulama evresi yaşamış olan İslam kültürü tasavvuf cephesinden de en sert eleştirileri akıl üzerinden dile getirmiştir. İnsan aklının hakikat bilgisini idrak noktasında yetersiz kalacağı düşüncesi şiirin de temel dayanaklarından olmuştur. *İy dirîgâ geçdi 'ömrün bî-hâsıl / Rencûr u haste vü nâşî kem 'akıl* (Gülistan, b. 1121) diyen Kaygusuz, eza, cefa ve hastalıkla geçen ömrün nâşî gibi aşka bigâne evresini "kem akıl" olarak ifade eder.

Kaygusuz, *Bu sûrete şükr ide kim dîv degül / Bu serâyda bir nâşî kec-rev degül* (Saraynâme, b. 809) beytiyle, bir beden sarayı olan insana yaraşan en değerli sahibin ancak aşk (âşık) olduğuna inanır. Çünkü o varlığa (insan suretine) şeytan dışında kimse şükürsüzlük yapmaz ve bu bilinç durumundan da ancak doğru yolu görememiş nâşîler uzak olabilirler.

Mevlana da aklın aşk karşısında yetersiz kaldığını "akıl inci ve mercan bile olsa can bahsi farklıdır." (Mesnevî, b. 1501) ve "akıl her yolu bilmesine rağmen bu konuda yetersiz kalır ve şaşırır." (Dîvân-ı Kebîr, b. 555) ifadeleriyle anlatır. Bu hâliyle âşığın içinde bulunduğu hâl, aşka yabancılar tarafından izah edilebilir ve anlaşılabilir bir davranış olarak görülmeyeceği için bir akıl noksanlığı ve bir anlayış, idrak hastalığı olarak değerlendirilecektir. Çünkü aşk, mantık sınırlarında ve aklın kılavuzluğunda idrak edilebilecek bir yol değildir.

Aşkın mahiyeti, akıl ile anlaşılabilir bir hâl olmadığı gibi her hangi bir kişi tarafından da anlaşılabilir. *Bu ne dimekdür ne bilsün her nâşî / Aslını bilene sorun her işi* (Gülistan b. 2010) diyen Kaygusuz, nâşinin aşk karşısındaki tutumunu ve aşkı hissedememiş olmasını bilgiye, sezgiye ve irfana bağlı olarak değerlendirir. Beyitteki bilinmesi gereken "her işin aslı" nâşî tipin erişemeyeceği bir bilgi alanıdır. Nâşî, aşka yabancı olduğu için âşıkların avantajlarına da uzaktır.

Yüzlerce yıldır binlerce beyit üzerinden ele alınan âşık ve zahit tipinin sınır çizgisi belki de en somut şekliyle bu beyitte çekilmiştir: *Dünyâ ahîret 'ışk ile vücûda gelüpdür / 'İşkdür 'âlemün maksûdı sen kim 'âkil olma* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 222/3) Kaygusuz, aşk ve akıl karşıtlığı üzerinden âşık ve nâşî tipin ayrışma çizgisini ortaya koyar. Ona göre "akıllı" olmak âşık olamamaktır. Hâlbuki kainat aşkla var olmuştur ve âlemin amacı ve varlığı da aşktır. Eğer akıl penceresinden bakılacak olursa bu hakikatlerin hiçbiri fark edilemez.

Mevlana da aşkın göklere uçmak için gerekli olduğunu aklın da dünya hayatını düzene sokmaya yaradığını ifade eder; akıl bilginin elde edilmesinde, edebî ve ahlakî kuralların öğrenilip uygulamasında etkindir, der. Ona göre aklın alanına giren sahada

sebepler etkidir. Sebeplerin dışında şaşılacak bir âlem vardır ki bu aşkın alanına girer ve sebep âlemine takılıp kalan bu sırlara vakıf olamaz (Divân-ı Kebîr, b. 497-498).

Nâşî kişi aklını beğenir ama aklıyla aşkı akledemeyeceğini göremez. *Hâk it yüzünü 'ışkı bilenün ayağına / 'ışkı tanımaz nâşî katında sebîl olma* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 222/5) Aşık, yüzünü aşkı bilenlerin ayağına sürmeli, aşktan bihaber olan nâşî ile zaman geçirecek ve ondan takdir umarak aşkı değersizleştirmemelidir. Nâşinin aşk için bir kıymet takdiri yapmaya ve aşkı sorgulamaya hakkı yoktur; çünkü o her bakımdan aşkı tanımamaktadır. Nâşî, aşka uzaktır, aşktan habersizdir. Nâşiyi en doğru tanımlayan mısra belki de budur: "İşkî tanımaz nâşî".

5. Aşk ve Muhabbet Karşısında Ahî ve Nâşî:

'İşkdur 'âlemün maksûdı nâşî bigi bakma / 'İşk olsa sana hemdem ü hemrâh ne ziyândur (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 25/4) beytinde ifade edildiği gibi âlemin yegâne yaratılış gayesi aşktır. Bu yüzden aşka nâşî gözüyle bakılmamalıdır. Çünkü kişinin arkadaşı aşk oldukça zarar söz konusu değildir. Bu yaklaşımın temelinde, nâşinin aşk karşısındaki akılcı ve faydacı tavrının hiçbir karşılığının olmadığı tezi yatmaktadır. Kaygusuz, Saraynâme'sinde bu yaklaşımı özlü bir şekilde şöyle ifade etmiştir: *Bilişe aşk ile nâşî olmaya / 'İşkun içi ola taşı olmaya* (Saraynâme, b. 667). Kişi sadece aşk ile tanış ve hemhâl olmalıdır.

Nâşinin misyonu, aşka yönelik bu teslimiyetçi yaklaşımı ifsat etmek ve onu değersizleştirmektedir. Kaygusuz, hemen her gazelinin başında seslendiği gönül kavramı ile nefsinin nâşî gibi ayartıcılara karşı sürekli uyarılmaktadır. Daha sonraki yüzyıllarda klasik evresini yaşayacak olan tasavvuf alanında ve klasik eserler veren Türk edebiyatı ürünlerinde farklı isimlerle ortaya çıkacak olan rakip ve zahit tipleri bu misyonu kalıcı olarak üstleneceklerdir.

Nâşinin belirleyici özelliklerinden biri aşka inanmamasıdır. *Var var i gönül her nâşîye râzunu virme / Her bir bî-hâber kalmışa sen özünü virme* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 230/1) beytinden de anlaşıldığı üzere nâşî aşktan habersiz, aşka yabancıdır. Bu kurguda belirleyici olan da aşktan dolayı birtakım sırlara erişebilme yeteneğidir. Aşık önemli ölçüde bunun farkındadır; fakat bu dünyanın dışında ve uzağında bulunan nâşî bu sırlardan habersizdir, *bî-hâberdir*. Oysa İbn Arabî "Bil ki, sevgi makamı çok şerefli bir makamdır. Gene bil ki, sevgi varoluşun aslıdır." (Kanık, 2003, s.43) düşüncesini savunarak aşkı yaratılışın temelinde bağlar.

Kaygusuz, bu sırlardan bahsetmekle aşkın kıymetinden söz eder; bu kıymetli cevherin nâşî gibi kıymet bilmez yabancidan, gayrılardan yani zahitlerden saklanması gerektiğini söyler. Nâşinin *bî-hâber* oluşu aşkı ya da sırları duymamış ya da öğrenmemiş olması değil aşkı gönlünde hissetmemiş olmasındandır. Çünkü ezeli takdirde aşk nâşîye nasip kılınmamıştır: *Ezelde gönül çünkü sana 'ışk nasîb oldu / Bu sırrı sakın zinhar her nâşîye çakma* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 223/2).

Kaygusuz'a göre kıymetini bilen için aşkın bedeli ve karşılığı can olmalıdır. Ama bu aşk, nâşî nazarında hayli ucuz ve basit olarak değerlendirilecektir. Çünkü nâşî, bu kıymeti takdir etmeye ne muktedir ne de niyetlidir: *Cândur bahâsı 'ışkî sen kadrin bilene sor / Bu 'ışk i gönül nâşî katında ucuz oldu* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 270/4).

6. Ahîlik Ölçü, Usul ve Erkân; Nâşîlik fodulluk (ölçüsüzlük, kendini üstün görme):

Kaygusuz, şiirlerinde âşık ve nâşî tipinin davranış kalıplarını sıralarken âşiğe marifete yönelmesi ve irfan düzeyini yükseltmesi için mücadele etmesini salık verir. Ahî, teslimiyet içerisinde, irfan yolundan haberdar ve buna eşlik eden usul ve erkâna tabî bir yolcudur ve kendini asla üstün görmez. *Var var i gönül 'ârif isen bî-usûl olma /*

Teslimliği tut 'âşık isen sen fuzûl olma (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 222/1). Bunun için de *Mîzân iledür 'ışk nefesi mîzânı sakla / Herbir nâşînün eline terâzünü vîrme* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 230/3) beytinde belirtildiği gibi "usul" izlenmelidir. Çünkü Hak yolun en önemli düsturlarından biri de bu ölçü ve disiplin hâlidir. Sabrı, riyazeti ve tevekkül de içine alan bu mücadele ve mücadele hâlinde "fuzul"luğa yani kendini üstün görmeye yer yoktur. Çünkü bu yol dışı davranışlar ya da yoldan alı koyan hâller, nâşî kişinin mezzetleridir.

Aşk sebebiyle âşıkta birtakım hâller ve makamlar meydana gelir. Tasavvuf tarihinde bu aşamalar nedeniyle aşka dair birtakım sözler söyleyen dervişlerin sözleri zahire göre karar verenler tarafından farklı değerlendirilmiştir. İlahî aşkın yansıması olan bu hâller bazen toplum tarafından yadırganmış, fitneye neden olmuş ve şikâyet konusu olmuş; bu kişiler hakkındaki hükümler beyanlarının zahiri anlamlarına göre verilmiştir. Örneğin, "Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî, 'Ben Allah'a âşıkım, O da bana âşiktir" dediği için kâfir olduğuna hükmedilerek memleketine kovulmuş, daha sonra idam edilmek üzere cellâdın önüne çıkarılmış ve son anda asılmaktan kurtulabilmiştir." (Uludağ 1991: 11). Bâyezîd-i Bîstâmî'nin "Cübbemin içindeki Allah'tan başkası değildir.", "İki âlemde Allah'tan başkası yok.", "Benim sancağım Muhammed'inkinden büyüktür.", "Çadırımı arşın hizasında kurdum." gibi çeşitli şathiyelerinde geçen cümleleri de bazı eleştirilere uğramıştır (Uludağ, 1992, s.240). Kaygusuz, âşıkların başından geçen bu tarz maceraları da bildiği için uyarıda bulunmaktadır. Aşkın dile yansıyan yanı bir terazi gibi sürekli dengede tutulmalı ve sırlar saklanmalıdır. Ağzdan çıkan söz fırsatçılar tarafından kolayca tartılarak hüküm verilmektedir. Bu beyitte nâşî, âştan habersiz, aşka inanmayan dolayısıyla aşkın hâllerini de görünüşe göre değerlendiren fırsatçı tipi temsil etmektedir.

7. Hercailik Nâşînin, Mücadele ve Mücadele Ahînin Yoludur:

Mücadele sâlikin nefis, şeytan ve düşmanla mücadele etmesi anlamına gelir. İnsan mücâhedeyi üç türlü yapar; direncini kırana kadar şeytanla, ibadetleri Allah'ın emrettiği şekilde yerine getirinceye kadar nefsiyle ve cephede düşmanla cihat etmek üzere (Uludağ, 2006, s.440). Âşık, sevgiliye erişmek için her türlü fırsatı ve imkânı değerlendirmeli, asla amacından vazgeçmemelidir. Âşık, mücadele içerisinde olmalıdır; çünkü aşk, gönül için yegâne yâr olarak takdir kılınmıştır. Bu bakımdan âşığın "melûl" olmaması gerekmektedir. *Koma elüni cehd ile dilber eteginden / Çün 'ışk sana yâr oldu gönül hiç melûl olma* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 222/2) beytinde olduğu gibi cehd üzeredir ve bu mücadele nedeniyle de melûl ve mahzun değildir. Çünkü dünya ve ahiret aşk ile vücuda gelmiştir.

Âşık, bu yaratılışın esasına uygun bir yol üzere nasıplendiği için karşılaştığı zorluklar onu yıldırılmamalıdır. Âşık, ezeli bir kutlu davanın misyonu ile şerefendirildiği için bu ezeli yolu sorgulamamalıdır. Âlemin yegâne maksudu da aşk olduğuna göre akla ve akıl sahiplerinin telkinlerine kulak asmamalıdır. Ahî, can ya da nefis ile mücadelede ar ve namus ile itham edilmeye razıdır. *Var var i gönül 'ışk od'ıla cânımı yakma / Nâmûs şîşesin taşa çalup taşra bırakma* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 223/1) beytinde olduğu gibi bu uğurda canını yakmaya rıza gösterir. Çünkü bu aşk yolu, sabır, tevekkül ve mücadele ile alınması gereken bir yoldur.

Aşk ile aşına olmadıkça âşıklıktan bahsedilmemedir. Bu bir seyr-i süluk bir merhâle işidir. *'İşk ile henüz âşinâlık eyleyemezsin / 'Âşıklık adın bârî gönül özüne dakma* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 223/3) Eğer bu yolun gerekleri yerine getirilmeyecekse boşuna âşıklık adı kirlenmemelidir. Çünkü aşk, şöhret yolu değil, ülfet ve hasret yoludur. *Hercâyılığı koy ahî gel 'ışk ile hod var / Her ne ki bu göz göre gönül sen ana akma* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 223/5) beytinde belirtildiği gibi ahî bu mücadelede sabır ve sebat içerisinde olmalı, ne istediğini bilmeli ve hercaiy olmamalıdır.

Bu mücadele sırasında sakınılması gerekenlerden birisi de ağyar yani daha sonra rakip kadrosunda âşığın karşısına çıkacak olan nâşi ve ağyar karakteridir. *Var var i gönül hazer it agyâr belâsından / Râzunu sakın her ki nâşi har belâsından* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 182/1). Kaygusuz, bu beyitte âşık, rakip ve zahit üçlüsü ile ele alınan aşkın kadrosunu bir araya toplamış ve nâşi tipinin ağyardan farkını da ortaya koymuştur.

Kaygusuz'a göre âşık, ağyardan sakınmalı ve dikkatli olmalıdır ama nâşi eşğine de hiçbir sırrını vermemelidir. Daha çok klasik şairlerin kurgusunda karşımıza çıkan köpek ve domuz sıfatı ile tarif edilen rakip, Kaygusuz'da da benzer şekilde ele alınmıştır. Âşık, önüne sanki engelmış gibi çıkacak olan bu belaların farkında olmalı ve onlara yaklaşmaktan ya da daha doğru bir söyleyişle âşıklıktan çıkıp onlar gibi olmaktan sakınmalıdır. Bu yönüyle nâşi tipi tıpkı rakip ve zahit tipinde olduğu gibi âşığın negatif boyutunu, olmaması gereken formunu temsil etmektedir.

8. Melamet Ekseninde Kınayan Nâşi, Kınanan Ahîdir:

9. yüzyılda Merv, Herat, Belh ve Nişabur şehirlerini içine alan Horasan'da ortaya çıkıp özellikle Nişabur'da yaygınlık kazanan ve etkisini günümüzde de sürdüren bir tasavvuf anlayışı olan melamet, terim olarak "Hak ile beraber olmak için sırrını gizlemek, yakınlık ve kulluk adına kendini kınamak, halka yalnız kusur ve kabahatlerini gösterip iyiliklerini gizlemek suretiyle kınanmasını celb etmek" şeklinde tanımlanmaktadır (Harmancı, 2006, s.78). Konu üzerinde yapılan çalışmalara göre kavramın bir tasavvuf terimine dönüşüncüye kadar geçen evresinde bir zühd arayışı, bir fütüvvet ve uhuvvet arayışı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ortaya çıktığı muhitten yayılıp kurumsallaşan tasavvuf şubelerine dönüşüncüye kadar özellikle Anadolu ve Balkan coğrafyasında bir meşrep olarak pek çok kurucu maneviyat öncülerine kılavuzluk etmiş bir düşünce sistemidir.

Kaygusuz da Anadolu'da henüz abdallığın ve kalenderiliğin melametten ilke ve erkân bakımlarından ayrılmadığı evrenin sesi olarak, eserleri ile bizlere yansıyan yönü ile, yukarıda aktardığımız tanıma uygun bir melamet öğretisini savunmaktadır. Ona göre tasavvuf ya da Hak aşkı, kınayanların kınaması pahasına nefsin iradesine boyun eğmemek, çekilen her türlü eza ve cefaya rağmen kendisinde bir hak ve iddia görmemek biçiminde ortaya çıkmıştır.

Kaygusuz'un Melamiliği ve abdallığı, ahî ve nâşi tipi ile sınırlı bu çalışmanın boyutlarını aşacağı için şimdilik bu kadarı ile yetindik Fakat bu alanda eserler veren Ahmet Yaşar Ocak, Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinde görülen "kuru zühdü kınayan, dünyayı küçümseyen, sevgiye dayalı ilâhî aşkı kendine temel alan Melâmet anlayışı"nın Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da da görüldüğünü işaret etmektedir (Ocak, 2012, s.59).

Melamet ya da tan etmek halkın âşıklara reva gördüğü en yaygın uygulamadır. İnsanların olağan hayat koşullarının tersine yer, yurt, mal, mülk ve makam-mevki edinme kaygısını terk etmiş; kılık, kıyafet, şekil ve şemal bakımından da kendisine aykırı bir suret vermiş gezginci dervişlik insanlar arasında olağan dışı karşılanmış, yadırganmış ve kınanmıştır. Bu düşünce tarzına yer yer üryanlık, argo, sövgü ve başkaca hoyratlıklar eşlik edince insanların taşıdığı, kovduğu ve azarladığı bir tip ortaya çıkmıştır. Âşıklık tabiatı gereği zaten bir kınanma yolu iken abdal ya da kalenteri kıyafetindeki melametlilik dikkatleri daha çok üzerine çekmiştir.

Kaygusuz'a gelinceye kadar 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'da görülmeye başlayan bu tip, Hak yolu yolcuları için son derece elverişli bir korunma alanı olarak yerleşmiş ve halkın da tanıdığı bir kisveye dönüşmüştür. Çağında ve kendisine kadar gelen kültürde bu sorgulama sürecini özümsemiş ve kendisini de bu kimlikte gizlemeyi

seçmiş Kaygusuz, eserlerinde bir Melami gibi davranır ve muhatap olarak da gönül ve ahî üzerinden bu kimliğin tercümanlığını yapmaya çalışır.

Nâşî tipi de bu meşru ve onaylanan tipin tam olarak karşısında, bu dünya görüşünden uzak ve acınası zavallılık içerisinde konumlandırarak mesajını vermeye çalışır. Kaygusuz'a göre gerçek âşık, nâşinin söyledikleri karşısında utanmamalı, nâşinin kınamasına aldırış etmemelidir. Çünkü nâşinin rolü ve görevi budur. *Arsuz didi halk 'ışka çü ta'ne daşın atdı / Her nâşî gibi sen de gönül başuma kakma* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 223/4) beyitinde olduğu gibi halk bu aşk anlayışındaki tipi ayıplayarak kınama taşı ile taşılayacaktır. Nâşî de sanki akıllı ve sağlıklı bir bakış açısına ve konuma sahipmiş gibi bu kınanmadan dolayı âşığı itidale çağırarak ve onu uyaracaktır. Kaygusuz, bu akılcı uyarının nefsin sesi olduğunu, nâşinin de zaten nefse yatkın bir konumda durduğunun farkında olarak gönlü uyarmaktadır.

Âşık, hâl ve söylemleri nedeniyle toplumun ar ve namus saydığı değerlerle çatışan, onlarla uyuşmayan bazı davranışlar sergileyebilir. *'Âr u nâmûsı yıkdı ki halk ta'ne ururlar / Sen dahı gönül nâşî bigi tutma ya bardak* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 96/2) beytinde görüldüğü gibi toplum da bu davranışlarından ötürü âşığı "tan eder", aşağılar, yargılar, hakarete maruz bırakır. Bu beyitte nâşî, âşığın insanlar tarafından kınanmasına *çanak tutan* fırsatçı tipi temsil eder. Nâşî, aşka inanmadığı için kınayanların kınamasına sevinmekte ve onlara el vermektedir.

Melamet yolunda, kınanan ve itham edilen pek çok acıklı yol eri hikâyesi geride bırakılmıştır. Kaygusuz, çağdaşı İbn Arabî'nin söyleminden haberdar mıdır bilinmez ama Hallac Mansur'un menkıbevi hayatı sanırız ona da erişmiştir. *Gel gel i gönül nâşî gibi yirme bu 'ışkı / Tor dutma gönül başunu vir virme bu 'ışkı* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 259/1) beytinde söylendiği gibi tarih boyunca bu eleştirilere maruz kalan pek çok sufi vardır. Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922) da bunlardan biridir. Onun *'enelhak'* sözü bazı kesimler tarafından yanlış anlaşılmış, tanrılık iddiasında bulunduğu ileri sürülerek kafir ilan edilmiş ve idam cezasına çarptırılmıştır. Oysa Hallâc, *"Eğer Allah'ı tanıyorsanız eserini tanıyın, işte o eser benim, ben Hakk'im"* (Uludağ, 1997, s.379) diyerek yaratılmış her şeyin Allah'ın tecellisi olduğunu izaha çalışmıştır.

Var var i gönül 'ışk belâsı beni eritdi / Her nâşî'nün nüktesi top cânuma yitdi (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 261/1) diyen Kaygusuz, bu beyitte âşığın "gönlü" adına konuşur. Gönül, aşk belası ile erimiştir. Yukarıdaki söylem, bir şikâyet formu gibi görünse de aslında gönlün aşktan hoşnutluğunu, aşkın üstün bir duygu olduğunu anlatmaya yöneliktir. "Tasavvuf tarihinde aşkı ilk defa ıstırap ve elem şeklinde anlayan ve bu tarzda tarif eden Hallâc, Kitâbü't-Tavâsîn'de ilahî aşkı pervane ve mum misaliyle anlatmıştır. Pervanenin mum ışığını görmesi 'ilme'l-yakîn', ona yaklaşıp hararetini hissetmesi 'ayne'l- yakîn', ateşin içinde yanıp kül olması 'hakka'l-yakîn'dir. Aşkın en son gayesi yana yakıla yok olmaktır." (Uludağ, 1991, s.12). Kaygusuz, evrensel bir değer olan aşk duygusunun kıymetlendirilmesi için aşkın karşısındaki tipi göreve çağırır. Nâşî, aşk belasından perişan olmuş âşığa yadırgayıcı ve kınayıcı sözler söyler. Kaygusuz, nâşiden şikâyet ediyor gibi görünse de kınayanların kınamasına bilerek hedef olan âşık tipini üstün göstermek ister.

Âşık, aşk yüzünden hakarete uğramış, melamete muhatap olmuştur. *Gel gel i gönül 'ışk ile gözde hakîr oldum / Her kim ki beni görse begenmez fakîr oldum* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 124/1) Aşk, kendi odağında âşığı yoğurduğu hâlde akıl ve madde dünyasında fakir kılmıştır. Âşık, nâşî kişinin ruhsatsız ve kıymetsiz takdirine aldırış etmeden bu fakirliğin de aşk nuruyla kazandığı kıymeti unutmamalıdır. Nâşî, maddi dünyanın değer yargısını temsil ederken âşık da maneviyat dünyasının kıymetleri ile değerlendirilir.

Halkın "nükte" ile yadırgaması ve kınaması aşkın varlığını ispatlamaktadır. Bu esaret âşığın övüncü olmalıdır. *Her bir nâşî bu 'ışkda nükde taşın atdı / Billâh i gönül bu cefâyı muhtasar eyle* (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 221/2) beytinde âşık, aşk derdi ile hasta olmuş ve kendisi gibi bir aşk ehlinden hâline derman beklemektedir. Aşk bir hastalık hâlidir ve ona yabancı olanlar tarafından yadırganmaktadır. Nâşî, bu kınama eyleminin de yegâne memuru olarak görev yapmaktadır.

Var var i gönül 'ışk belâsı beni eritdi / Her nâşînün nüktesi top cânuma yitdi (Kaygusuz Abdâl Divânı, g. 261/1) beytinde Kaygusuz, "bela" olarak gördüğü aşktan ıstırap duymakta ve nâşinin melamet taşlarından şikâyet etmektedir. Hâlbuki bu hâl, aşkın sağlığını ve yolun sıhhatini belirtme durumudur. Nâşinin kınaması âşığı bezdirmeli fakat âşık yolundan vazgeçmemelidir. Görüldüğü üzere aşkın yüceltilmesi için görevli iki ana yardımcı tipin Kaygusuz'da nâşî üzerinde birleştiği görülmektedir.

SONUÇ

Tasavvuf edebiyatının en önemli isimlerinden olan ve manzum, mensur, manzum-mensur karışık çok sayıda eseri günümüze kadar gelebilen Kaygusuz Abdal, Abdal Musa ocağından aldığı melamet meşrepli aşk ateşini mısralarında ve satırlarında her daim hissettirir. O, bu aşk ateşiyle yanıp tutuşan âşık tipini zaman zaman melametın fütüvvet ve uhuvvet evresinin dili ile adlandırmayı tercih eder ve *ahî* olarak çağırır. Bu âşık tipini doğru tanımlamak, onun hassasiyetlerini en iyi şekilde belirtmek için de bu tipin negatifini yani ötekini ahînin karşısına çıkarır. Kaygusuz'un coşkulu aşk yolunun hariç çizgisi *nâşî* tipiyle ortaya konur. Tasavvufun temel ilkeleri ile temelde çelişmeyen coşkulu zühd arayışı Kaygusuz'un eserlerinde bu iki kutuplu tip ekseninde kendini gösterir.

Tasavvufun dört kapısından son ikisini oluşturan hakikat ve marifet aşk yolcusu olan ahînin de ulaşmayı hedeflediği noktadır. Ahî, marifet kapısını açıp perdesiz bir vuslat aşkıyla yanarken nâşî, hayatı madde âlemi ile algılamaya devam eder.

Ahî, sıdktan yana hakikatin doğrulayıcısı sıddık olarak gönlünde meydana gelen sırları gizlemeye çalışırken nâşî, bu sırları takdir edemediği gibi bunları zahiri olarak görür.

Ahî, başına gelen her şeyin Hak'tan geldiğini bilir ve buna rıza gösterir, tevekkül ile karşılar. Nâşî ise bu irfan düzeyine sahip olmadığından maddeler dünyasının değer yargıları ile hareket eder.

Ahî âlemin yaratılış gayesinin aşk olduğunu bildiği için onun gözünde en değerli cevher aşktır. Nâşî ise aşkı bu denli gönlünde hissedemediğinden onu basitleştirir, ucuzlaştırır; aşka teslimiyetle değil faydacı yaklaşır.

Ahî, teslimiyetle girdiği aşk yolculuğunda usul ve erkâna tabi bir yolcudur. Sabır, riyazet, tevekkül içinde mücahede ederken nâşî, bu aşk terazisinin dengesinden habersizdir. Ahî, sevgiliye erişmek için her konuda mücahede içindedir. Karşılaştığı güçlükleri sabır ve tevekkül içinde kabullenir. Bu mücahede içinde nâşî sakınılması gereken bir tiptir.

Ahînin kılavuzu aşktır ve aşk, mantık sınırlarında ve aklın kılavuzluğunda idrak edilebilecek bir yol değildir. Nâşî ise aklın kılavuzluğunu seçer ve ahînin durumunu bir akıl noksanlığı olarak değerlendirir.

Ahî, aşkına ulaşmaya çalışırken sergilediği bazı tavırlar, sözler ya da yaşam şekli nedeniyle nâşî tarafından hakarete uğrar, kınanır.

Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde ahî ve nâşî tipiyle iki kutuplu bir insan modeli çizilmiştir.

KAYNAKÇA

- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Çağrı, M. (2009). "Sıddik". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 37, s. 91-92). İstanbul: TDV Yayınları.
- Demirci, M. (1997). "Hakikat". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 15, s. 178-179). İstanbul: TDV Yayınları.
- Güzel, A. (1999). *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Güzel, A. (1999a). *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Güzel, A. (2004). *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güzel, A. (2010). *Kaygusuz Abdâl Divânı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,.
- Güzel, A. (2010a). *Saray-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harmancı, M. E. (1999). A(pt)al'ın Velice Görünümü. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4, 77-90.
- İbn Arabî. (2003). *İlahî Aşk*. Çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kaplan, M. (1985). *Edebiyat Üzerine Ataştırmalar III Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, M. (2013). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaygusuz Abdal, *Kitâb-ı Gülistan-ı Baba Kaygusuz*, Ankara Genel Kitaplığı Nu. 645.
- Kaygusuz Abdal, *Mesnevî*, Ankara Genel Kitaplığı, no. 645.
- Kazıcı, Z. (1988). "Ahilik". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 1, s. 540-542), İstanbul: TDV Yayınları.
- Korkmaz, E. (2003). *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Köprülü, F. (2005). *Anadolu'da İslamiyet*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî. (1974). *Rubâiler*. çev. Nuri Gençosman, İstanbul.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî. (1991). *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak. İstanbul.
- Mevlânâ Celâleddin Rûmî. (1992). *Divân-ı Kebîr*. çev.ve haz. Abdalbâki Gölpınarlı. Ankara.
- Ocak, A. Y. (1991). "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, s. 110-116). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1999). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderiler -XIV-XVII. Yüzyıllar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2003). "Tasavvuf, Sûfiler ve Tarikatlar, Tekkeler". *Osmanlı Uygarlığı*. Haz. Halil İnalçık-Günsel Renda. C.1. İstanbul.
- Ocak, A. Y. (2012). *Türk Sûfiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özgüdenli, O. (2005). "Moğollar". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 30, s. 225-229). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tosun, N. (2009). "Sır". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 37, s. 115). İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (1991). "Aşk". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 4, s. 11-17). İstanbul: TDV Yayınları .
- Uludağ, S. (1991a). "Ârif". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, s. 361-362). İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (1992). "Bâyezîd-i Bistâmî". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 5, s. 238-241). İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (1997). "Hallâc-ı Mansûr". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 15, s. 377- 381). İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (1999). *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Uludağ, S. (2006). "Mücâhede". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 31, s. 440-441). İstanbul: TDV Yayınları,.
- Uludağ, S. (2010). *Dört Kapı Kırk Eşik İslâm Toplumlarında Sûfî Gelenekler ve Derviş Tipleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

*Harmancı, M. (2017). Kaygusuz Abdal'ın Şiirlerinden Yansıyan İki Tip:
"Ahî" ve "Nâşî", ss. 352-364*

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a15437b78bc82.19470893

http://tdk.org.tr/index.php?option=com_tarama&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a1542a633c9d2.21725563